

فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۶، شماره پیاپی ۲۱، بهار ۱۳۹۵

شاپای چاپی: ۶۷۳۵-۲۲۵۱ - شاپای الکترونیکی: ۷۰۵۱-۲۴۲۳

<http://jzpm.miau.ac.ir>

تحلیل اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی از دیدگاه روستائیان شمال استان اردبیل

نصراله مولایی هاشجین: استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران
مجتبی قدیری معصوم: استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
عبدالله عزیزی دمیرچلو: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، مدرس دانشگاه پیام نور، بيله سوار، ایران

دریافت: ۱۳۹۳/۹/۲۲ صص ۹۲-۷۵ پذیرش: ۱۳۹۴/۳/۲۰

چکیده

از زمان تهیه و اجرای نخستین طرح هادی (روانبخشی روستا) بیش از ۲۰ سال می‌گذرد. مروری بر آثار تهیه و اجرای طرح هادی نشانگر آن است که این طرح توانسته زمینه لازم را برای تحقق توسعه کالبدی در روستاها فراهم نموده و آثار مثبتی را به دنبال داشته باشد؛ از طرف دیگر این طرح در فرآیند تهیه و اجرا با چالش‌ها و مشکلاتی مواجه است. هدف تحقیق پی بردن به اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی در نواحی شمال استان اردبیل می‌باشد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و بخش اصلی داده‌ها از شیوه میدانی بصورت مشاهده، مصاحبه و تکمیل پرسشنامه بین ساکنان روستاها جمع‌آوری و استفاده شده است. از بین ۵۸ روستا که طرح هادی اجرا شده بود؛ از طریق نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده ۱۷ روستا انتخاب شدند. جامعه آماری روستاهای مورد مطالعه برابر با ۲۲۹۴ نفر می‌باشد. حجم نمونه با استفاده از جدول گرجسی-مورگان برابر با $(S=303)$ سرپرست خانوار برآورد گردید و از طریق نمونه‌گیری تصادفی ساده پرسشنامه‌ها در بین ساکنین روستاها توزیع شد. این داده‌ها پس از استخراج با استفاده از نرم‌افزار SPSS بررسی و تجزیه و تحلیل و سپس مورد تفسیر قرار گرفته است. برای آزمون فرضیه‌ها از تحلیل رگرسیون تک متغیری استفاده شد. نتایج تحقیق نشان داد که سطح معنی‌داری خطای رگرسیون برای ضریب اطمینان ۰/۹۵ در هر سه فرضیه کوچک‌تر از ۰/۰۵ است. بنابراین می‌توان گفت که هر سه فرضیه مورد تأیید قرار گرفته است. همچنین عوامل کالبدی بر اجرای طرح هادی روستایی تأثیرگذار بوده و اجرای طرح هادی روستایی تمام مؤلفه‌های کالبدی را پیش‌بینی می‌کند و بین آن‌ها رابطه معنی‌داری وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: طرح هادی، اثرات کالبدی، روستا، استان اردبیل.

^۱. نویسنده مسئول: abdollah_3049_2006@yahoo.com ۰۹۱۴۳۵۴۳۰۴۹

بیان مسأله:

پدیده مهاجرت به عنوان یک امر بدیهی خصوصاً در کشورهای جهان سوم با نرخ بی سابقه‌ای جریان دارد و با توجه به اینکه غالب جمعیت در این کشورها روستایی بوده، بنابراین مهاجرت غالب از نوع روستا-شهری می‌باشد. بدین معنی که روز به روز از جمعیت روستایی کاسته شده و بر جمعیت شهری افزوده می‌شود و دلیل این امر را می‌توان عدم توازن در برخورداری از امکانات زیربنایی و رفاهی بین عرصه‌های شهری و روستایی و نابسامانی فیزیکی-کالبدی و معضلات زیست محیطی (جریان آبهای سطحی و فاضلاب، منظر نامناسب، پراکندگی زباله) در روستاهای کشور دانست. وجود این شکافها بین جامعه شهری و روستایی مداخله در این عرصه‌ها را ضروری ساخته است. بر این اساس به بررسی نقش و اهمیت طرح هادی روستایی به عنوان یکی از ارکان توسعه روستایی در کشور پرداخته می‌شود. این طرح، با استفاده از پتانسیلها و قابلیت‌های خود می‌تواند زمینه‌ساز بهبود تسهیلات عمومی و رفاهی از قبیل نوسازی مسکن روستایی، معابر جدید الأحداث و حریم مسکونی، بهبود وضعیت زندگی روستاییان و مشارکت آنان باشد. از جمله اقدامات مهمی که می‌تواند به تقویت و پایداری آثار این گونه طرح‌ها کمک شایانی کند، نظارت و ارزشیابی آنهاست. در واقع انجام این کار، منجر به آگاهی از دیدگاه‌ها و عقاید کارشناسان، شناسایی نقاط ضعف و قوت طرح‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای خواهد شد. در این زمینه توجه به این نکته ضروری است که بسیاری از طرح‌ها و پروژه‌های توسعه روستایی به مرحله ارزشیابی نمی‌رسند، لذا توسعه گران روستایی، به ندرت از پیامدهای کوتاه مدت و بلندمدت آن مطلع می‌شوند (زرافشان و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۱).

هدف از انجام این ارزشیابی پی بردن به نتایج و پیامدهای (خواسته و ناخواسته) اجرای طرح هادی در روستاها می‌باشد. دست یافتن به این اهداف آسان نیست زیرا از سویی عوامل متعددی بر چگونگی تهیه و اجرای طرح هادی و دستاوردهای آن تأثیر می‌گذارند و از اجرای طرح نیز تأثیر می‌پذیرند (قهاری، ۱۳۸۶: ۲۳). همچنین کنکاش در نقاط قوت و ضعف هر پدیده‌ای امری ضروری می‌نماید، زیرا برنامه‌ریز را قادر می‌سازد تا آینده‌ای بهتر را پیش روی خود داشته باشد (عزیزی‌دمیرچلو و همکاران، ۱۳۹۱: ۳). در این راستا طی سال‌های اخیر در سطح کشور برای روستاهای زیادی طرح هادی روستایی تهیه و اجرا گردیده است. با توجه به ادامه این روند ارزشیابی اثرات کالبدی این طرح‌ها می‌تواند بسیار حساس باشد، زیرا از یکسو اطلاعات لازم را از طریق یک فرآیند بازخوردی کارآمد فراهم می‌آورد تا مدیریت برنامه‌ها و طرح‌ها بتوانند وسایل مناسب اجرای طرح را انتخاب کنند، و از سوی دیگر ضعف‌های اجرایی را آشکار می‌کند و مشکلاتی را که در مرحله برنامه‌ریزی پیش بینی نشده است، می‌شناساند و به یافتن راه حل‌های آن یاری می‌رساند. از این‌رو، برای تشخیص این‌که آیا روش‌های انتخاب شده برای تحقق برنامه‌ها و طرح‌ها مناسبند و این‌که هدف‌ها با حداقل هزینه در شرف تحقق هستند یا نه، به طور عام ارزشیابی اجرای کلیه طرح‌های توسعه روستایی و به طور خاص ارزشیابی اثرات کالبدی فیزیکی اجرای طرح‌های هادی روستایی ضرورت دارد. انتظار بر این است که طرح‌های هادی روستایی بر اساس نظم‌دهی کالبدی و عملکردی منظم روستاها تهیه و اجرا گردند (عزیزی، ۱۳۸۷: ۴۱). پرسش اصلی این تحقیق این است که اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی در شمال استان اردبیل چیست؟ در همین راستا در این تحقیق به دنبال آن خواهیم بود تا با تأکید بر اصلی‌ترین عناصر کالبدی که عبارتند از: وضعیت معابر، توسعه روستاها و ساخت و سازهای مسکن، دسترسی به خدمات و رفع نیازهای خدماتی، بهداشت محیط و رعایت مسائل زیست محیطی روستا، علاقه‌مندی ساکنان به ادامه سکونت در روستا و در نهایت موانع و محدودیت اجرای طرح هادی روستایی و ادامه کار را در زمینه‌های فوق در روستاهای مورد مطالعه شمال استان اردبیل که شامل سه شهرستان پارس آباد، بیله سوار، گرمی (مغان) می‌باشد؛ مورد بررسی و ارزیابی دقیق قرار دهیم. در این راستا مهم‌ترین فرضیاتی که در این مقاله مطرح است، به شرح زیر می‌باشد:

- میان اجرای طرح هادی روستایی و وضعیت معابر و دسترسی به خدمات رابطه معناداری وجود دارد.
- میان اجرای طرح هادی و کاهش مشکلات روستائیان رابطه معناداری وجود دارد.
- میان اجرای طرح هادی، میزان ساخت و ساز و محیط زیست رابطه معناداری وجود دارد.

پیشینه تحقیق:

آسایش در مطالعه برنامه‌های عمرانی روستایی قبل از انقلاب اسلامی، مشکلات این برنامه‌ها را عدم دخالت مردم در سطوح برنامه‌ریزی تصمیم‌گیری و تمرکز بیش از حد امور در مرکز، فقدان مکانیسم‌های مؤثر در ارزشیابی، عدم هماهنگی و نبود ضمانت اجرایی در برنامه‌ها می‌داند (آسایش، ۱۳۸۶: ۴۳-۴۲). نتایج پژوهش رضوانی نیز نشان دهنده نارسایی عمده در نظام طراحی، اجرا، نظارت و ارزشیابی برنامه‌های عمران روستایی بوده است. وی به این نتیجه رسید که شاخص‌های خدماتی - اجتماعی رفاهی روستاها رشد بسیار خوبی داشته‌اند، اما شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی نواحی روستایی وضع نامطلوبی داشته‌اند. این دوگانگی، بیان‌گر عدم جامعیت محتوای این برنامه‌ها بدون در نظر گرفتن ابعاد توسعه بوده است (رضوانی، ۱۳۷۹: ۶۵). در مطالعه‌ای دیگر، رضوانی می‌نویسد فقدان برنامه‌ریزی و تهیه برنامه‌های پنج ساله توسعه در سطح محلی، عدم مشارکت مردم و سازمان‌های غیردولتی در برنامه‌ریزی روستایی، فقدان مدیریت یکپارچه در برنامه‌ریزی و توسعه نواحی روستایی، مهم‌ترین نارسایی‌های نظام برنامه‌ریزی روستایی کشور بوده‌اند (رضوانی، ۱۳۸۰: ۲۵). نتایج پژوهش ترکاشوند در خصوص طرح هادی روستا نشان می‌دهد که اگرچه این طرح به نوسازی مسکن روستایی، معابر جدیدالأحداث و حریم مسکونی توجه داشته، اما پیامدهای نامطلوبی مانند حذف تدریجی توانمندی‌های بومی، گسستگی در بافت و سیمای روستاها و وابستگی، توسعه نامتقارن روستاها را به دنبال داشته است (ترکاشوند، ۱۳۸۸: ۱). غلامرضایی در مورد تجارب عمران و توسعه روستایی در ایران به ویژه طرح هادی به این نتیجه رسید که بیشتر پروژه‌های مرتبط با توسعه روستایی، بدون توجه به خواسته‌ها و نیازهای روستاییان و مشارکت فعال مردم مناطق روستایی طراحی و اجرا می‌گردند؛ این برنامه‌ها، تنها بعد اجرایی و کالبدی دارند و به ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و اقلیمی توجه نمی‌کنند (غلامرضایی، ۱۳۸۲: ۳۹-۴۱). اصغری با ارزیابی تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی به این نتیجه می‌رسد که شناخت و آگاهی روستاییان از طرح هادی و میزان مشارکت‌شان در جریان و تهیه و اجرا از عوامل مهم و دست‌یابی به اهداف این طرح‌ها هستند (اصغری، ۱۳۸۶: ۱). از دیدگاه عنابستانی طرح هادی امید به زندگی در روستا را برای اهالی آن به وجود آورده است، اما پیامدهای زیست محیطی آن را نباید نادیده انگاشت (عنابستانی، ۱۳۸۸: ۱). عنابستانی در مطالعه‌ای دیگر به ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه کالبدی روستا از دیدگاه روستاییان شهرستان جهرم پرداخته است، نتایج نشان می‌دهد بیشترین تأثیرگذاری طرح هادی روستایی در بعد بازگشایی و نوسازی معابر روستایی روی داده است در سایر متغیرها یعنی مسکن روستایی و کاربری اراضی، توفیق چندانی در محیط‌های روستایی حاصل نشده است (عنابستانی، ۱۳۹۱: ۹۳). نتایج تحقیق رستمی با عنوان «واکوی مکان‌یابی کاربری‌ها در طرح هادی روستایی شهرستان گنبد کاووس نشان می‌دهد: ضوابط مربوط به مکان‌یابی انواع کاربری‌ها در مرحله تهیه طرح هادی روستایی رعایت شده اما در مرحله اجرای این طرح‌ها بخش عمده مکان‌یابی‌های پیشنهاد شده، رعایت نگردیده است (رستمی، ۱۳۹۲: ۹۲). نتایج تحقیق ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۳) با عنوان بررسی وضعیت خدمات زیربنایی و روبنایی طرح هادی روستایی نشان می‌دهد در بین آثار اجرای طرح هادی از دیدگاه روستاییان، وضعیت هدایت آبهای سطحی، وضعیت جمع‌آوری زباله، میزان ضابطه‌مندی ساخت و ساز مسکن، ساماندهی معابر اصلی، بهبود وضعیت خدمات زیربنایی، بهبود وضعیت خدمات روبنایی، بهبود در دسترسی به نهادهای کشاورزی و بازار فروش برای محصولات کشاورزی، زیبایی روستا، پیاده‌رو سازی معابر، توسعه فضای سبز روستا، وضعیت دفع فاضلاب خانگی و وضعیت کیفیت معابر فرعی به ترتیب اولویت رتبه‌بندی شده‌اند (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۵).

عظیمی و همکاران (۱۳۹۱) در بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح هادی روستایی از دیدگاه روستائیان در شهرستان میان‌دوآب به این نتیجه دست یافتند، اجرای طرح هادی روستایی از حیث ارتقا خدمات عمومی در روستاهای مورد مطالعه مؤثر بوده است. اجرای طرح هادی روستایی سبب افزایش امیدواری و علاقه‌مندی روستائیان به ادامه زندگی در روستاها شده است و در نتیجه در کاهش تدریجی مهاجرت‌های روستا به شهر تأثیر داشته است (عظیمی و همکاران، ۱۳۹۱). راهب (۲۰۰۸) در مطالعه‌ای به بررسی مداخلات مستقیم در فرآیند شکل‌یابی سکونتگاه‌های روستایی پرداخته است، او در این مطالعه مداخله مستقیم دولت‌ها را در فرآیند شکل‌یابی سکونتگاه‌های روستایی، مقوله‌ای توأم با مخاطرات بالقوه برای روستاها ارزیابی می‌کند. چنانکه نتایج این مداخله‌ها شامل طرح‌های بهسازی و نوسازی چندان مطلوب، ارزیابی نشده و بنابراین، در خصوص تأثیر

مثبت و پایدار این گونه مداخله‌ها در کیفیت روستاها، تردیدی کاملاً جدی وجود دارد (Raheb G, 2008). لانگ در ارزیابی توسعه کالبدی در مناطق روستایی چین مهم‌ترین مشکلات و موانع اجرای طرح‌های توسعه کالبدی- فیزیکی را شامل ضعف در سیاست‌گذاری دولتی و نبود انگیزه‌های کافی برای توسعه عمرانی روستاها، تقلید از طرح‌های شهری و از بین رفتن بافت سنتی روستاها، کمبود منابع مالی جهت اجرای طرح‌ها و پروژه‌های توسعه کالبدی، عدم توجه کافی به توسعه مناطق روستایی و تأکید بیش از حد بر صنعتی‌سازی و شهرنشینی، سنتی بودن کشاورزی و شکاف درآمدی بین مناطق روستایی و شهری و پراکندگی مناطق روستایی و موقعیت جغرافیایی آنها دانسته‌اند (Long et al, 2012: 1096- 9). سفیرید در مطالعه مشکلات و چالش‌های دستیابی به توسعه روستایی وجود مشکلات مالی و پایین بودن سطح آگاهی و شناخت روستاییان در خصوص طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی را به عنوان مهم‌ترین چالش‌های توسعه کالبدی- فیزیکی روستا در نظر گرفته‌اند (Siegfried et al, 2011: 112)

مبانی نظری:

در زمینه مطالعات روستایی روش‌ها و دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد که چهار نوع آن از همه معروف‌تر است؛ دیدگاه اکولوژیک، دیدگاه کالبدی (فیزیکی)، دیدگاه مرکزیت یا بررسی مناسبات بیرونی و بالاخره روش یا دیدگاه کارکردی (آمار، ۱۳۸۲: ۲۳). در این مقاله دیدگاه دوم یعنی کالبدی مورد بررسی قرار گرفته است. برنامه ریزی در مناطق روستایی و توسعه کالبدی سکونتگاه‌های توسعه روستایی نیازمند توجه به رویکردهای ساختاری فضایی در این مناطق است؛ سیاست برنامه ریزان روستایی باید در جهت باشد که توسعه پایدار روستایی اساس فعالیت‌ها باشد (Ramnniceanu. Ackrill, 2007: 417). توسعه روستایی به عنوان یک استراتژی پایداری سبب افزایش استانداردهای زندگی و بهبود کیفیت زندگی، افزایش صنایع مرتبط با تولیدات کشاورزی، عرضه کالا و خدمات، فراهم آوردن وسایل رفاهی برای افزایش استاندارد زندگی، مشارکت مردمی در برنامه‌های توسعه، ارزش به کرامت انسانی، حس اعتماد به نفس و فراهم آوردن شرایط محیطی در جهت رشد محصولات زراعی بیشتر، کاهش فقر و جلوگیری از مهاجرت‌های بی رویه به شهرها می‌باشد (Jagadeesh, 2006: 21). مهیا نمودن آثار کالبدی مناسب و تأمین تسهیلات لازم زندگی متناسب با شرایط زمان از عوامل اصلی ماندگاری مجتمع‌های زیستی به ویژه در مناطق روستایی است. افزایش تدریجی نابرابری‌های شرایط زندگی بین نقاط شهری و روستایی در دهه ۱۳۴۰ به بعد جریان مهاجرت های روستا به شهر بوجود آورد (عنایستانی و حاجی پور، ۱۳۹۲: ۱۴).

بسیاری از محققان و صاحب‌نظران حوزه فعالیت در حیطه توسعه روستایی را شامل پنج بعد اساسی (مدیریت منابع طبیعی، امور زیربنایی و توسعه فیزیکی روستاها، مدیریت منابع انسانی، توسعه کشاورزی و توسعه فعالیت‌های غیرکشاورزی) در نظر گرفته‌اند (Gibson et al, 2010: 238) که در میان آنها همانطور که لیو (۲۰۰۷) تأکید دارد؛ فراهم ساختن امکانات و زیرساخت‌های بهسازی و توسعه سکونتگاه‌های روستایی، یکی از مؤلفه‌های مهم برنامه‌ریزی توسعه روستایی به شمار می‌رود (Liu, 2007: 564) که می‌تواند زمینه را برای توسعه روستاها در سایر ابعاد شامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فراهم سازد (مولائی هاشجین، ۱۳۸۶: ۱۰۶). در نتیجه توسعه روستایی یک ضرورت بنیادی برای توسعه محلی است که در هر سرزمینی به برنامه ریزی هماهنگ نیاز است (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۹۰: ۲). برنامه های توسعه کالبدی روستایی باید با فراهم آوردن بستر های مناسب، زمینه پایداری سکونتگاه های روستایی را در سایر ابعاد فراهم نماید؛ تا نواحی روستایی بتوانند توان اولیه خود را با حفظ شرایط مطلوب در طول زمان حفظ کنند و ماندگاری آنها در طول زمان تثبیت شود، و آثار این پایداری در بعد محیطی و انسانی نمایان گردد (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۹: ۴۸). برنامه‌ریزی فیزیکی با بهبود شرایط زندگی در نواحی روستایی، از طریق پی‌ریزی چارچوبی مکانی که در آن فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی به صورت موفقیت آمیزی قابل اجرا باشند، ارتباط دارد. این چارچوب، اصول اساسی و ضوابط استقرار این گونه فعالیت‌ها، همچنین الگوی ارتباطی ضروری، شامل شبکه جاده‌ای را نیز در بر می‌گیرد. برنامه‌ریزی فیزیکی بر استفاده بهینه از زمین، آب و منابع انسانی موجود و دسترسی به نواحی مسکونی، اراضی کشاورزی و تسهیلات اجتماعی، اقتصادی در درون شبکه زیستگاه متمرکز است (فنائی و همکاران، ۱۳۷۱: ۴۳۸) و شامل هر نوع برنامه‌ریزی است که با کالبد شهر یا روستا سر و کار دارد و به دنبال اهداف مشخصی از راه تغییر و اصلاح کالبد باشد

(ناطق پور و همکاران، ۱۳۸۳: ۲۴). یکی از طرح‌های توسعه فیزیکی طرح هادی روستایی است که در مسیر برنامه‌ریزی‌های توسعه روستایی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی مورد توجه قرار گرفته است. بر اساس این طبقه بندی، چارچوب/ مدل مفهومی پژوهش در شکل شماره ۱ ترسیم گردید.

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش

مفهوم و تعریف طرح هادی روستایی:

بر اساس ماده ۷ اساسنامه بنیاد مسکن انقلاب اسلامی مصوب ۱۳۶۶ وظیفه تهیه طرح هادی روستایی و اصلاح معابر روستاها با هماهنگی دستگاه‌های ذیربط و اجرای آن با مشارکت مردم از محل اعتبارات مصوب واگذاری دولت به بنیاد مسکن واگذار شده است (دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۸۳: ۱۰۲). بنیاد در راستای این مصوبه اهم فعالیت خود را بر تهیه و اجرای طرح هادی روستایی گذاشت و در طی نزدیک به ۳۰ سال فعالیت خود توانست توسعه روستاهای کشور را به میزان قابل ملاحظه‌ای ساماندهی نماید. در واقع ادبیات طرح هادی طی این دوره به صورت جدی‌تری مطرح شده است و این طرح به ابزاری برای کنترل رشد مهار گسیخته و ناهمگون بسیاری از روستاها تبدیل شده است (زارعی، ۱۳۸۸: ۵۷). آنچه که در کشور ما از آن به نام طرح هادی نام برده می‌شود، طرحی است که ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تولیدی، تجاری و کشاورزی و تأسیسات و تجهیزات و نیازمندی‌های عمومی روستایی را حسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌نماید (مولایی هاشجین، ۱۳۸۶: ۱۰۶). با بیان مختصر می‌توان طرح هادی را طرح تجدید حیات و هدایت روستا با لحاظ ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی دانست (آسایش، ۱۳۸۳: ۷۸). همچنین با عنایت به دوره زمانی طرح و توجه به کمیت زمان می‌توان گفت: طرح هادی روستا در حقیقت ایجاد بستر لازم برای توسعه، رشد و بالندگی روستا طی یک افق ۱۰ ساله است این در حالی است که اصولاً طرح هادی و طرح‌های جامع که در واقع گسترشی از طرح هادی محسوب می‌شوند، در نظام بین‌المللی طرح‌ها دارای عناوین مختلفی می‌باشند که هر کدام به تناسب موقعیت و با توجه به ضرورت تهیه و به اجرا گذارده می‌شوند. با توجه با این توضیحات در بین تمامی طرح‌های توسعه فیزیکی، طرح‌های هادی روستایی ویژگی خاصی داشته و از سه جنبه دارای اهمیت است. اولاً با توجه به زمان آغاز این طرح‌ها، تهیه و اجرای آنها بیش از ۲۰ سال سابقه دارد (کمتر طرحی در کشور وجود دارد که تهیه و اجرای آن، این مدت ادامه داشته باشد) ثانیاً از آنجا که طرح‌های هادی در مقیاس روستا تهیه می‌شود گستره مکانی آنها زیاد است و در تمام نواحی روستایی کشور می‌توان نمونه‌هایی از آنها را یافت؛ ثالثاً طرح‌های هادی محلی‌ترین طرح‌هاست که مستقیماً با روستاها و اجتماع روستایی ارتباط دارد

(رضوانی، ۱۳۸۷: ۱۷۰) بر اساس تجربیات و مطالعات صورت گرفته در این خصوص، مهم ترین ابعاد تأثیرگذاری اجرای طرح هادی روستایی و نقش آن در توسعه کالبدی آن را می توان در قالب شاخص ها و متغیرهای جدول شماره ۱ ارائه نمود.

جدول ۱- شاخص های مورد مطالعه بر اساس مبانی تئوریک تحقیق

شاخص	متغیر	بعد
طراحی معابر	وضعیت معابر	
معابر اصلی		
معابر فرعی		
هدایت آبهای جاری		
مشکلات معابر روستا		
تسهیل در رفت و آمد ساکنان روستاها		
رعایت ضوابط فنی در ایجاد معابر		
ساخت خانه های جدید احتیاج به کسب پروانه		
ساخت و ساز خارج از حریم		
افزایش ساخت و ساز		
تغییر کاربری کشاورزی و باغی		
تغییر الگوی ساخت مسکن و معماری روستا		
میزان تغییر شکل ظاهری بافت روستا		
رعایت مقررات در ساخت و ساز		
دسترسی به مراکز خدماتی	وضعیت خدمات	نقش اجرای طرح هادی روستایی در توسعه کالبدی
دسترسی به خدماتی که پس از اجرای طرح		
دسترسی به خدمات موجود قبل از اجرای		
حفظ و نگهداری پروژه های ایجاد شده		
جذب امکانات و خدمات رفاهی و زیربنایی	تقویت علاقه مندی ساکنان به سکونت در روستا	
تاثیر اجرای طرح بر زندگی		
علاقه به محل سکونت		
علاقه به ماندگاری سکونت		
رضایت از وضع زندگی		
میزان رضایت از اجرا		
همخوانی خدمات ایجاد شده با نیازهای مردم		
رسیدن به اهداف کالبدی		
طرح نیاز به اصلاح دارد		
برنامه زمانبندی تهیه و رعایت می شود،		
هماهنگی بین پروژه های ایجاد شده		
منطقی بودن فاصله بین تهیه طرح و اجرای طرح		
کافی بودن بودجه اختصاص یافته اجرای طرح		
بررسی های میدانی به اندازه کافی		
به روز رسانی نقشه ها		
به روز رسانی آمار و اطلاعات		

منابع: آسایش، ۱۳۸۶؛ رضوانی، ۱۳۷۹؛ رضوانی، ۱۳۸۰؛ ترکاشوند، ۱۳۸۸؛ غلامرضایی، ۱۳۸۲؛ عنابستانی، ۱۳۸۸؛ عنابستانی، ۱۳۹۱؛ ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۲؛ عظیمی و همکاران، ۱۳۹۱. Raheb. 2008. Long et al. 2011. Siegfried and Budjurova. 2011.

روش شناسی تحقیق:

این تحقیق بر مبنای هدف کاربردی است اما از نظر ماهیت و روش شناسی در زمره تحقیقات توصیفی-تحلیلی قرار گرفته است. اطلاعات این تحقیق با استفاده از روش‌های اسنادی (کتابخانه‌ای، فیش برداری) و مطالعات میدانی (مصاحبه، تکمیل پرسشنامه) جمع‌آوری شده است. برای ترسیم نقشه‌ها از نرم‌افزار GIS استفاده گردید. جامعه آماری تحقیق روستاهایی را تشکیل می‌دهند که در آنها طرح هادی روستایی به اجرا در آمده یا در حال اجرا می‌باشند. در محدوده مورد مطالعه برای ۱۶۳ روستا طرح هادی روستایی تهیه و تصویب شده و از این تعداد در ۵۸ روستا طرح هادی اجرا شده و یا در حال اجرا می‌باشد. از ۵۸ روستایی که در آنها طرح هادی روستایی اجرا شده است، روستاهای مورد مطالعه از نظر جمعیتی به سه گروه روستاهای بزرگ (بالای ۱۰۰۰)، روستاهای متوسط (۵۰۰-۹۹۹) و روستاهای کوچک (۰-۴۹۹) تقسیم بندی شدند که ۳۰ درصد از کل جامعه آماری را شامل می‌شود، ۱۷ روستا از طریق نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده انتخاب شدند و مورد مطالعه قرار گرفتند. جامعه آماری این پژوهش را تمامی سرپرستان خانوارهای روستایی در کلیه روستاهای مورد مطالعه که طرح هادی در آنها اجرا و تکمیل شده بود، تشکیل می‌دهند. حجم نمونه با استفاده از جدول گرجسی-مورگان ($N=4326$) برابر با ($S=303$) سرپرست خانوار برآورد گردید در پژوهش حاضر از روش نمونه‌گیری انتساب مناسب (با توجه به نسبت جمعیت هر روستا در کل جامعه، تعداد آزمون شدگان در حجم نمونه مشخص شدند) و برای تکمیل پرسشنامه‌ها نیز از روش تصادفی ساده در دسترس استفاده شده است، که با مراجعه به نقاط روستایی و انجام مصاحبه حضوری تکمیل گردید. داده‌های بدست آمده با استفاده از نرم افزار SPSS کدگذاری و استخراج و سپس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای آگاهی از دیدگاه روستائیان در باره اجرای طرح هادی روستایی و نقش آن در توسعه کالبدی از ۶ متغیر استفاده شده است، که هر کدام از اینها دارای چندین پارامتر که در جدول شماره ۲ قابل مشاهده می‌باشد. برای آزمون فرضیه‌ها از تحلیل رگرسیون تک متغیری استفاده شد. لازم به ذکر است که روایی و پایایی پرسشنامه نیز از طریق مجموعه‌ای از متخصصان حوزه طرح هادی روستایی شامل اعضای هیات علمی، متخصصان و کارشناسان نهادهای متولی طرح هادی سنجیده شده و با میزان ۰,۸۵ در حد مطلوب مورد تأیید است.

جدول ۲- متغیر و شاخص های مورد مطالعه

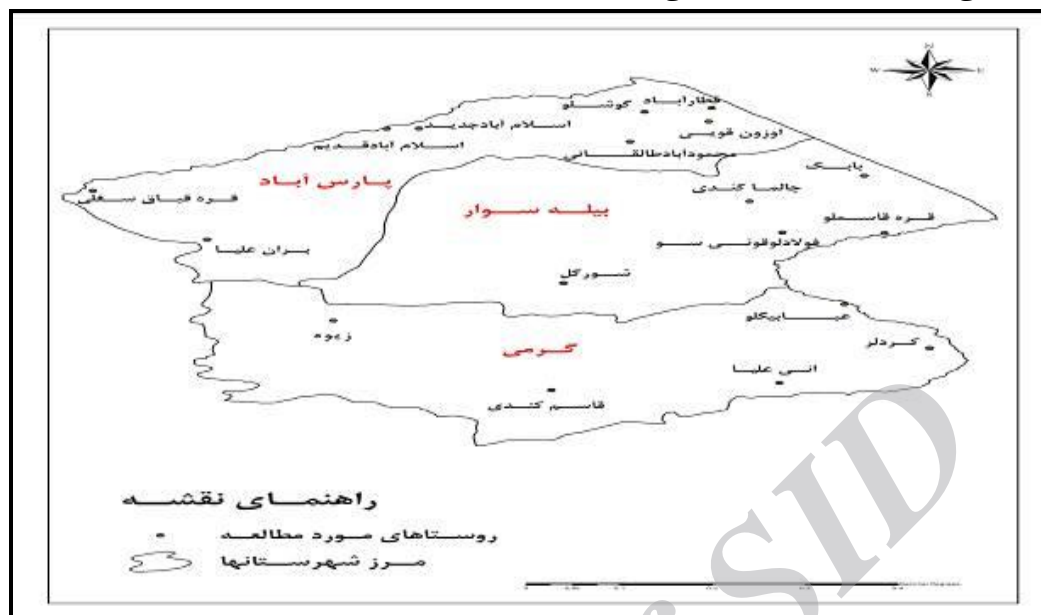
متغیر	شاخص	تعداد
وضعیت معابر	طراحی معابر بر حسب نیاز، معابر اصلی، معابر فرعی، هدایت آبهای جاری، مشکلات معابر روستا، تسهیل در رفت و آمد ساکنان روستاها، رعایت ضوابط فنی در ایجاد معابر، مشکلات معابر روستا	۸
ضوابط و مقررات طراحی و ساخت	نیاز به کسب پروانه ساخت، ساخت و ساز خارج از حریم، افزایش ساخت و ساز، تغییر کاربری کشاورزی و باغی، تغییر الگوی ساخت مسکن و معماری روستا، میزان تغییر شکل ظاهری بافت روستا، رعایت مقررات در ساخت و ساز	۶
دسترسی به خدمات	دسترسی به مراکز خدماتی، دسترسی به خدماتی که پس از اجرای طرح، نحوه دسترسی به خدمات موجود قبل از اجرای، حفظ و نگهداری پروژه های ایجاد شده، جذب امکانات و خدمات رفاهی و زیربنایی	۵
اثرات بهداشت محیط	نحوه جمع آوری زباله های، دفع بهداشتی فضلابهای خانگی، وضعیت محیط زیست و نظافت، زیبا سازی دو طرف جاده، جمع آوری زباله های روستا، جمع آوری و دفع فضولات دامی، ایجاد فضای سبز	۶
تقویت علاقه مندی	مهاجرت، تاثیر اجرای طرح بر کاهش مشکلات، علاقه به محل سکونت، علاقه به ماندگاری سکونت رضایت از وضع زندگی، میزان رضایت از اجرا، رسیدن به اهداف کالبدی، همخوانی خدمات ایجاد شده با نیازهای مردم	۷
طرح و ادامه کار	طرح نیاز به اصلاح دارد، برنامه زمانبندی تهیه و رعایت می شود، هماهنگی بین پروژه های اجرای طرح توسط بنیاد مسکن با پروژه های اجرایی دیگر سازمانها، منطقی بودن فاصله بین تهیه طرح و اجرای طرح، کافی بودن بودجه اختصاص یافته اجرای طرح، بررسی های میدانی به اندازه کافی، به روز رسانی نقشه ها، آمار و اطلاعات، دلیل مشارکت ضعیف	۸

ماخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۸۸

محدوده مورد مطالعه:

شهرستانهای بیله سوار، پارس آباد و گرمی که حدود ۵۲۳۷ کیلومتر مربع مساحت دارد، به عنوان شهرستان‌های شمالی استان اردبیل شناخته شده و این شهرستان‌ها در حدود ۲۹/۱ درصد از وسعت استان را تشکیل می‌دهند. این شهرستانها از ۸ بخش، ۶ شهر، ۱۹ دهستان و ۸۸۰ آبادی تشکیل شده است. (شکل شماره ۱). بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵ انجام گرفت

نشان می دهد که جمعیت مغان به ۳۱۰۸۷۳ نفر رسیده و از این تعداد ۱۳۸۳۳۴ نفر یعنی حدود ۴۴/۵ درصد در نقاط شهری و ۱۷۲۵۳۹ نفر یعنی ۵۵/۵ درصد در نقاط روستایی سکونت داشته اند.

شکل ۱ - موقعیت روستاهای مورد مطالعه در شمال استان اردبیل

یافته های تحقیق:

مشخصات عمومی پاسخگویان:

از مجموع ۳۰۳ نفر پاسخگو (ساکنین روستاها) ۲۷۵ نفر مرد (۹۱٪) و ۲۸ نفر زن (۹٪) بوده اند. بیشتر پاسخگویان در گروه سنی بین ۲۰ - ۴۰ سال قرار داشتند. ۹۵ درصد پاسخگویان روستائی باسواد بودند و میزان تحصیلات افراد باسواد ۳۸٪ متوسطه، ۲۱٪ راهنمایی، ۱۵ درصد کارشناسی، ۱۱٪ کاردانی، ۱۰٪ درصد ابتدایی بود. وضعیت اشتغال پاسخ دهندگان روستایی ۴۲ درصد شاغل و ۵۸ درصد بیکار بوده اند. از بین شاغلین ۷۰ درصد مشغول کشاورزی و ۲۳ درصد شغل آزاد و ۷ درصد دارای شغل کارمندی داشتند.

وضعیت معابر:

از دیدگاه اقتصاددانان اجرای طرح های روستایی موجب بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی در نقاط روستایی و در نهایت کل یک ناحیه می شود، چرا که موجب تبدیل کشاورزی معیشتی به تجاری و از سویی دیگر افزایش ارتباطات، خود تغییرات اجتماعی را به دنبال دارد. از این رو گسترش راهها همواره دو معیار کلی مد نظر بوده است: معیارهای کمی و معیارهای کیفی که از آن به عنوان سرمایه گذاری های اجتماعی نام برده می شود. هدف توسعه شبکه راهها صرفاً دستیابی مردم به درآمدهای بالا و تولید بیشتر نیست، بلکه بالا بردن کیفیت زندگی آنان از طریق دستیابی به آموزش، خدمات و تسهیلات بهداشتی نیز از اهداف این توسعه است. از سوی دیگر بهبود راهها انگیزه نیرومندی را برای خدمات دهندگان به وجود می آورد تا کارشان را در مناطق روستایی گسترش دهند. طبق نتایج تحقیق ۶۴٫۷ درصد ساکنان معتقدند که معابر بر حسب نیاز طراحی نشده است و فقط ۳۵٫۳ درصد معتقدند که معابر بر اساس نیاز روستائیان طراحی شده است. بر اساس نتایج حاصله از پرسشنامه (۳۱٫۴٪) پاسخگویان کیفیت معابر اصلی را پس از اجرای طرح هادی متوسط و ۲۵٫۱ درصد زیاد توصیف کرده اند، در مقابل به خاطر عدم توجه به معابر فرعی بیشتر ساکنان از وضعیت معابر فرعی رضایت کافی نداشتند. همچنین وضعیت هدایت آبهای جاری را ۳۴٫۷٪ متوسط و ۳۴٪ ضعیف ارزیابی کرده اند. مهم ترین مشکلات معابر روستا، از نظر ۲۶٫۱٪ روستائیان زیرسازی نامناسب در هنگام احداث خیابانها عنوان شد. ۱۸٫۸٪ پاسخگویان دومین عامل را شیب نامناسب خیابانها که این عامل خود سبب می شود در هنگام بارندگی موجب آبگرفتگی سطح خیابانها شود. عامل شکل نامناسب با (۱۶٫۸٪) و سطح نامناسب معابر

(۱۱,۹٪)، عرض کم (۱۱,۹٪)، روسازی بد (۶,۶ درصد)، عدم روشنایی با (۵,۹٪)، موانع تیر برق، تلفن در وسط خیابان (۳,۳ درصد) عنوان کرده‌اند. (جدول شماره ۳).

جدول شماره ۳- شاخصهای مورد مطالعه وضعیت معابر

شخص	میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرگذاری			
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	ضعیف
۱	معابر اصلی	۱۹,۸	۲۵,۱	۳۱,۴	۱۵,۲
۲	معابر فرعی	۷,۳	۹,۶	۳۶	۳۰,۴
۳	هدایت آبهای جاری	۶,۶	۱۰,۲	۳۴,۷	۱۴,۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

ضوابط و مقررات طراحی و ساخت:

بخشی از اهداف و وظایفی طرح هادی و بهسازی روستایی بویژه طرح‌هایی که به مدیریت بنیاد مسکن انقلاب اسلامی تهیه شده و اجرا شده و می‌شود، مسکن روستایی است بهبود و بهسازی مسکن در روند تهیه و اجرای طرح‌های هادی مورد توجه قرار گرفته است. مسکن روستایی کشور مسایل و مشکلات بسیاری دارند، مقاوم نبودن این مسکن در برابر سوانح و مخاطرات محیطی از جمله زلزله، سیل، رانش زمین، طوفان و ... از مهم‌ترین آنهاست که استفاده از مصالح کم دوام و بویژه عدم رعایت ضوابط فنی در ساخت و ساز مسکن نقش مؤثری در این زمینه دارد. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از طریق تهیه و اجرای طرح هادی روستایی، اعطای وام مسکن، ترویج مسکن از طریق ساخت مسکن نمونه در روستاها و اعمال نظارت نسبی بر ساخت و سازهای روستایی، اقداماتی را جهت بهبود وضع مسکن روستایی انجام داده است. طبق بررسی‌ها از پاسخگویان ۷۳,۹ درصد ساکنان روستا به این امر اذعان دارند که کسب پروانه‌ها و مجوزهای ساختمانی وسیله‌ای است که می‌توان بواسطه آن بر نحوه و کیفیت ساخت و سازها در روستاها نظارت کرد ۱۴,۹ نیز گزینه تاحدودی را پاسخ داده‌اند و حدود ۱۱,۲ درصد نیز معتقدند که در ساخت خانه نیازی به کسب پروانه نمی‌باشد. استفاده بهینه از اراضی روستاها مستلزم شناخت اجزای آن در قالبی به هم پیوسته و برنامه‌ریزی جامع کاربری اراضی است. طبق نظرسنجی‌های انجام شده ۳۰,۴٪ پاسخگویان میزان ساخت و ساز خارج از ضوابط طرح را ضعیف ارزیابی کرده‌اند، با توجه به اجرا شدن طرح هادی ۴۸,۲٪ پاسخگویان معتقدند میزان ساخت و ساز در روستاها در حد خیلی زیاد افزایش پیدا کرده است. همچنین ۴۲,۶ درصد پاسخگویان تبدیل تبدیل اراضی زراعی و باغی به کاربری غیرکشاورزی متوسط توصیف کرده‌اند. طبق نتایج حاصل از پرسشنامه بیش از ۸۴ درصد پاسخگویان معتقدند اجرای طرح هادی روستایی باعث تغییر الگوی ساخت مسکن و معماری روستا و تغییر شکل ظاهری بافت روستا شده همچنین باعث رعایت مقررات در ساخت و ساز شده است. (جدول شماره ۴).

جدول ۴- شاخصهای مورد مطالعه ضوابط و مقررات طراحی و ساخت

شخص	میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرگذاری			
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	ضعیف
۱	ساخت و ساز خارج از حریم	۹,۹	۵,۹	۲۷,۱	۳۰,۴
۲	افزایش ساخت و ساز	۴۸,۲	۳۲	۱۷,۲	۲,۶
۳	تغییر کاربری کشاورزی و باغی	۱۱,۶	۱۴,۵	۴۲,۶	۲۳,۴

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

دسترسی به خدمات:

خدمات در حال حاضر مهم ترین نیاز روستاها بوده و کمبود آن در سطح روستاها اصلی ترین عامل مهاجرت روستائیان محسوب می شود. ارائه خدمات مفید و مولد به مناطق روستایی، علاوه بر این که زمینه رشد انسانها را فراهم می سازد، کارایی نیروی انسانی را نیز افزایش می دهد و زمینه های گسترده ای برای ایجاد فرصت های شغلی فراهم کرده، می تواند جایگاه اقتصاد روستایی را در اقتصاد کلان جامعه قوت بیشتری بخشد با توجه به تعداد زیاد روستاها و پراکندگی آنها، ارائه تمامی خدمات به صورت هم زمان و یکنواخت در بین روستاها غیرممکن می باشد. بنابراین باید مهم ترین نیازهای خدماتی روستائیان مشخص شده و در زمینه آن اقدام شود. در همین راستا ۵۲٫۵ درصد پاسخگویان دسترسی به مراکز خدماتی را پس از اجرا متوسط، ۵۱٫۸ درصد پاسخگویان در زمینه دسترسی به خدمات قبل از اجرای طرح را ضعیف ارزیابی کرده اند. همچنین خدماتی که در زمان اجرای طرح ایجاد شده اند ۵۱٫۸٪ متوسط، ارزیابی کرده اند. ۳۸٫۲ درصد حفظ و نگه داری پروژه های ایجاد شده را در حد متوسط ارزیابی کرده اند. همچنین بیش از ۸۰ درصد پاسخگویان بر این امر اذعان دارند که اجرای طرح هادی روستایی باعث جذب امکانات و خدمات رفاهی و زیربنایی در روستاها شده است. (جدول شماره ۵).

جدول ۵- شاخص های مورد مطالعه دسترسی به خدمات

ردیف	شاخص	میزان تاثیر گذاری			
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	ضعیف
۱	دسترسی به مراکز خدماتی	۹٫۲	۲۴٫۱	۵۲٫۵	۱۰٫۶
۲	دسترسی به خدماتی که پس از اجرای طرح	۱۰٫۹	۲۲٫۴	۵۱٫۸	۱۰٫۶
۳	نحوه دسترسی به خدمات موجود قبل از اجرای	۹٫۶	۲۴٫۱	۱۱٫۹	۵۱٫۲

مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲.

اثرات بهداشت محیط:

لزوم حفظ محیط زیست و بهره برداری بهینه از منابع طبیعی از ضرورت های برنامه ریزی روستایی است. روستائیان به دلیل شیوه معیشت خود، بهره برداران اصلی و مستقیم منابع طبیعی (مانند اراضی، آب، خاک، جنگل و مرتع) محسوب می شوند و علی رغم داشتن تنها ۳۸ درصد جمعیت کشور، حدود ۹۰ درصد از عرصه های طبیعی کشور را در اختیار دارند و از آن بهره برداری می کنند. طبق بررسی های انجام گرفته حدود ۸۸٫۱ درصد پاسخگویان روستا معتقدند که زباله ها به صورت ماشینی جمع آوری و در خارج از محدوده روستا دفن یا سوزانده می شوند، در مورد نحوه دفع فاضلاب در اکثر روستاهای مورد مطالعه، کاری صورت نگرفته و ۱۰۰ درصد ساکنین روستا سیستم دفع از طریق چاه های جذبی را عنوان کرده اند که در گوشه ای از حیاط به صورت دستی و با عمقی کم حفر شده و فاضلاب های خانگی به آنجا می ریزد. در همین راستا ساکنین روستا وضعیت محیط زیست روستا را پس از اجرای طرح را متوسط ارزیابی می کنند. نظر ساکنان روستا در مورد تغییرات ایجاد شده در جهت بهبود دفع بهداشتی فاضلاب های خانگی در روستا، ۳۵٪ متوسط و ۲۹٫۷ درصد ضعیف ارزیابی کرده اند. ساکنان روستا زیباسازی و درختکاری دو طرف جاده اصلی را ۳۴٫۳ درصد ضعیف ارزیابی کرده اند. فضولات حیوانی به عنوان منبع مهمی برای آلودگی های زیست محیطی در روستاها به شمار می روند. در تهیه طرح ها، تمهیدی برای تفکیک مسیر عبور و مرور انسان و دام پیش بینی نشده است. بنا بر این انسان و دام مشترکاً از معابر آسفالت شده استفاده می کنند، حال آنکه نفوذ ناپذیری پوشش آسفالت، باعث باقی ماندن فضولات بر سطح معابر شده و جریان یافتن آنها به همراه آب های سطحی و همچنین، عبور و مرور انسانها و خودروها، باعث پراکندگی آلودگی آنها در سطح روستاها شده است. به علاوه گاه مشاهده می شود انباشتگی فضولات باعث مسدود شدن جداول یا کانیوها شده و جریان انتقال آب های سطحی دچار اختلال می کند. بنابراین اجرای طرح- هادی روستایی، اغلب به گسترش آلودگی های فضولات حیوانی در روستاها انجامیده است. در همین راستا نظر پاسخگویان مؤید این مطلب می باشد. از نظر ساکنان روستاها ۴۵ درصد خیلی ضعیف، ۳۵ درصد ضعیف عنوان شده است، در مورد مکان

دفع بهداشتی زباله‌های خانگی را پاسخگویان در حد خیلی خوب عنوان کرده‌اند. اما ایجاد فضای سبز در روستا ۴۰ درصد پاسخگویان در حد ضعیف توصیف کرده‌اند. (جدول شماره ۶).

جدول ۶- شاخص‌های مورد مطالعه اثرات بهداشت محیط

ردیف	شاخص	میزان تأثیرگذاری			
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	ضعیف
۱	دفع بهداشتی فضلابهای خانگی	۹,۶	۱۰,۲	۳۵	۲۹,۷
۲	وضعیت محیط زیست و نظافت	۷,۳	۲۴,۴	۴۶,۲	۱۵,۲
۳	زیبا سازی دو طرف جاده	۸,۳	۱۰,۶	۲۸,۷	۳۴,۳
۴	جمع آوری و دفع فضولات دامی	۵	۴,۶	۱۰	۳۵,۳
۵	مکان دفع بهداشتی زباله	۴۳,۲	۲۴,۴	۲۰,۴	۸
۶	ایجاد فضای سبز در روستا	۱۲	۱۴,۵	۲۷	۴۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

تقویت علاقه مندی ساکنان به سکونت در روستا:

در این ارتباط میزان علاقه مندی روستائیان به مهاجرت به شهر قبل و بعد از اجرای طرح مورد سنجش قرار گرفت که تغییر محسوسی در آن مشاهده گردید. ۷۶,۶٪ ساکنین روستاهای مورد مطالعه قبل از اجرای طرح هادی تمایل به مهاجرت به شهر داشتند، ۸۸,۱٪ روستائیان معتقدند که اجرای طرح هادی روستایی باعث کاهش مشکلات و بهبود وضع زندگی روستائیان شده است. در مقابل ۱۱,۹ درصد معتقدند هیچ تأثیری در کاهش مشکلات ساکنان نداشته است. از بین کسانی که به کاهش مشکلات معتقد بودند میزان تأثیر اجرای طرح بر کاهش مشکلات روستائیان را ۳۷,۶ درصد متوسط ارزیابی کرده‌اند، ۴۰,۳ درصد علاقه خیلی زیاد به محل سکونت خود دارند؛ بیشتر پاسخگویان تأثیر اجرای طرح بر ماندگاری در روستا را متوسط به بالا ارزیابی کرده‌اند. بیش از ۷۰ درصد از وضع زندگی در روستا بعد از اجرا رضایت نسبی دارند. اگر چه بهبود خدمات رسانی یکی از دلایل مهم افزایش علاقه مندی ساکنان به اقامت در روستاها می‌باشد. به نظر می‌رسد این علاقه مندی به طور کوتاه مدت در کنترل جابه جایی جمعیت در روستاهایی که طرح هادی در آنها اجرا شده، مؤثر واقع شود. به طور مسلم پایداری این علاقه مندی به سکونت در روستا علاوه بر حفظ خدمات ارائه شده، مستلزم تقویت بنیه اقتصادی و افزایش سطح تولید و درآمد روستائیان می‌باشد تا احساس نیاز به مهاجرت به شهرها برای کسب درآمد بهتر برای آنها بوجود نیاید. با بررسی نتایج پرسشنامه ۵۰,۸٪ پاسخگویان معتقدند که اجرای طرح باعث کاهش مهاجرت روستائیان به شهرها شده در مقابل ۲۴,۸ درصد معتقدند که هیچ تأثیری نداشته است. ۱۷,۲ درصد نیز معتقدند سبب بازگشت روستائیان شده و ۷,۳ درصد اظهار نظر کرده‌اند که باعث مهاجرت شده است؛ میزان رضایت خود را از اجرای طرح هادی ۳۵,۶ درصد ساکنان روستاها متوسط ارزیابی کرده‌اند. در خصوص همخوانی خدمات ایجاد شده با نیازهای مردم ۳۷٪ پاسخگویان متوسط و ۲۷٪ نیز ضعیف توصیف کرده‌اند. همچنین در رابطه با پیشرفت طرح‌های هادی روستایی در جهت رسیدن به اهداف کالبدی ۵۴,۱ درصد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند. (جدول شماره ۷).

جدول ۷- شاخص های مورد مطالعه تقویت علاقه مندی ساکنان به سکونت در روستا

ردیف	شاخص	میزان تأثیرگذاری			
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	ضعیف
۱	تأثیر اجرای طرح بر کاهش مشکلات روستائیان	۱۹,۱	۲۹	۳۷,۶	۱۱,۶
۲	علاقه به محل سکونت	۴۰,۳	۲۸,۷	۲۴,۴	۲,۶
۴	رضایت از وضع زندگی	۴,۶	۲۴,۱	۵۰,۸	۱۱,۹
۵	میزان رضایت از اجرا	۱۵,۵	۲۴,۴	۳۵,۶	۱۹,۱
۶	همخوانی خدمات ایجاد شده با نیازهای مردم	۱۶	۱۱	۳۷	۲۷
۷	رسیدن به اهداف کالبدی	۵۴,۱	۲۳,۴	۱۴,۲	۵

مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲.

موانع و محدودیت اجرای طرح هادی روستایی:

اصولاً مشکلات اجرایی طرح های هادی روستایی بویژه کالبدی یا در محیط خارج از روستا ریشه دارد یا در درون روستا. مشکلات خارج از روستا عمدتاً به مشکلات مالی، اداری، حقوقی و تنگناهای مدیریتی مربوط می شود. اما مشکلات اساسی تر نظیر تخریب منازل و تعریض کوچه ها، طولانی شدن زمان اجرای طرح و حفظ و نگهداری و غیره عمدتاً در درون روستاهاست. این مشکلات نه تنها باعث عدم مشارکت و همکاری مردم با این گونه طرح ها می شود، بلکه در مواردی موجب کارشکنی ها و مقاومت های مردمی در پذیرش این گونه طرح ها گردد، بیشتر پاسخگویان میزان تأثیر طرح بر زندگی ساکنان روستاها را خوب ارزیابی می کنند، ولی بر اساس نتایج حاصل از پرسشنامه ها بیش از ۹٪ پاسخگویان معتقدند اجرای طرح دارای نواقصاتی می باشد و نیاز به اصلاح دارد. بیش از ۶۰ درصد پاسخگویان تهیه و رعایت برنامه زمانبندی اجرای طرح هادی روستایی را قابل قبول نمی دانند و ۳۵ درصد پاسخگویان هماهنگی بین پروژه های اجرا شده توسط بنیاد مسکن با سایر پروژه های ایجاد شده را ضعیف توصیف کرده اند. همچنین بیش از ۷۰ درصد پاسخگویان فاصله بین تهیه طرح و اجرای طرح هادی را منطقی نمی دانند. طبق نتایج بودجه اختصاص یافته به اجرای طرح (۳۰,۴ درصد)، کافی بودن بررسی های میدانی (۵۳,۵ درصد) و به روز رسانی نقشه ها، آمار و اطلاعات (۴۲,۲ درصد) پاسخگویان در حد متوسط ارزیابی کرده اند. از نظر پاسخگویان مهم ترین دلیل مشارکت ضعیف مردم در اجرای طرح را به ترتیب ۳۷,۳٪ پاسخگویان عدم آگاهی و شناخت مردم از طرح، مشکلات اقتصادی (۱۸,۲ درصد)، طولانی شدن مدت زمان اجرای طرح هادی (۱۴,۹ درصد)، همخوانی نداشتن شرح خدمات با نیازها (۱۳,۹ درصد)، اختلاف بر نحوه اجرای طرح هادی (۸,۹ درصد)، توقع بالا از مسئولین (۶,۹ درصد) عنوان شده است. (جدول شماره ۸).

جدول ۸- شاخص های مورد مطالعه موانع و محدودیت اجرای طرح هادی روستایی و ادامه

ردیف	شاخص	میزان تأثیرگذاری			
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	ضعیف
۱	طرح نیاز به اصلاح دارد	۲۱,۸	۲۷	۴۴	۵
۲	تهیه و رعایت برنامه زمانبندی	۳,۶	۱۱,۵	۲۲	۳۱,۳
۳	هماهنگی بین پروژه های اجرا شده بنیاد با سایر پروژه ها	۳۸,۲	۱۳,۵	۲۵,۴	۳۵
۴	منطقی بودن فاصله بین تهیه طرح و اجرای طرح	۵,۲	۵,۲	۱۴,۵	۲۸
۵	کافی بودن بودجه اختصاص یافته	۲۸,۳	۱۹,۱	۳۰,۴	۱۵,۸
۶	کافی بودن بررسی های میدانی	۵	۸,۲	۵۳,۵	۲۴
۷	به روز رسانی نقشه ها و آمار	۱۳,۵	۱۶,۸	۴۳,۲	۲۰,۸

مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲.

یافته‌های استنباطی:

فرضیه اول: بین اجرای طرح هادی روستایی و وضعیت معابر و دسترسی به خدمات رابطه وجود دارد. همانطور که در جدول شماره ۹ مشاهده می‌شود، میزان F مشاهده شده معنادار است و استفاده از مدل رگرسیون بلا مانع است. همچنین سطح معنی داری خطای رگرسیون برای ضریب اطمینان $0/95$ کوچکتر از $0/05$ است. بنابراین می‌توان گفت که فرضیه اول تأیید می‌شود و اجرای طرح هادی و وضعیت معابر، دسترسی به خدمات را پیش بینی می‌کند. در نهایت ضریب بتا ($Beta=0/607$) نشان می‌دهد که متغیر اجرای طرح هادی و وضعیت معابر $0/60$ تغییرات دسترسی به خدمات را پیش بینی می‌کند. بر این اساس فرضیه اول تحقیق مبنی بر وجود رابطه بین اجرای طرح هادی، وضعیت معابر و دسترسی به خدمات با سطح خطایی کمتر از $0/05$ پذیرفته می‌شود.

جدول ۹- نتایج تحلیل رگرسیون تک متغیری اجرای طرح هادی، وضعیت معابر و دسترسی به خدمات

مدل		ss	df	ms	F	P
رگرسیون		۱۹۳۷۰/۷۶	۱	۱۹۳۷۰/۷۶	۱۱۵/۲۶	۰/۰۰۰
باقیمانده		۳۳۲۷۶/۱۱	۳۰۱	۱۶۸/۰۶		
کل		۵۲۶۴۶/۸۸	۳۰۲			
متغیر پیش بین	R	R2	ARS	ضرایب غیر استاندارد		P
				B	SE	
constant	-	-	-	۳۷/۱۱	۲/۶۰	۰/۰۰۰
اجرای طرح هادی و وضعیت معابر	۰/۶۰۷	۰/۳۶۸	۰/۳۶۵	۲/۷۵	۰/۲۵۶	۰/۰۰۰
ضرایب استاندارد		T		P		
BETA		T		P		
-		۱۴/۲۲		۰/۰۰۰		
۰/۶۰۷		۱۰/۷۳		۰/۰۰۰		

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

فرضیه دوم: بین اجرای طرح هادی و کاهش مشکلات روستائیان رابطه وجود دارد. همانطور که در جدول شماره ۱۰ مشاهده می‌شود میزان F مشاهده شده معنادار است و استفاده از مدل رگرسیون بلا مانع است. همچنین سطح معنی داری خطای رگرسیون برای ضریب اطمینان $0/95$ کوچکتر از $0/05$ است. بنابراین می‌توان گفت که فرضیه دوم تأیید می‌شود و اجرای طرح هادی و کاهش مشکلات روستائیان را پیش بینی می‌کند. در نهایت ضریب بتا ($Beta=0/428$) نشان می‌دهد که متغیر اجرای طرح هادی $0/42$ تغییرات کاهش مشکلات روستائیان را پیش بینی می‌کند. بر این اساس فرضیه دوم تحقیق مبنی بر وجود رابطه بین اجرای طرح هادی و کاهش مشکلات روستائیان با سطح خطایی کمتر از $0/05$ پذیرفته می‌شود.

جدول ۱۰- نتایج تحلیل رگرسیون تک متغیری اجرای طرح هادی و کاهش مشکلات روستائیان

مدل		ss	df	ms	F	P
رگرسیون		۹۶۴۶/۵۶	۱	۹۶۴۶/۵۶	۴۴/۴۱	۰/۰۰۰
باقیمانده		۴۳۰۰۰/۳۱	۳۰۱	۲۱۷/۱۷		
کل		۵۲۶۴۶/۸۸	۳۰۳			
متغیر پیش بین	R	R2	ARS	ضرایب غیر استاندارد		P
				B	SE	
constant	-	-	-	۳۹/۸۰	۳/۶۸	۰/۰۰۰
اجرای طرح هادی و کاهش مشکلات روستائیان	۰/۴۲۸	۰/۱۸۳	۰/۱۷۹	۱/۹۹	۰/۳۰۰	۰/۰۰۰
ضرایب استاندارد		T		P		
BETA		T		P		
-		۱۰/۸۱		۰/۰۰۰		
۰/۴۲۸		۶/۶۶		۰/۰۰۰		

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

فرضیه سوم: بین اجرای طرح هادی، میزان ساخت و ساز و محیط زیست رابطه وجود دارد. همانطور که در جدول شماره ۱۱ مشاهده می شود میزان F مشاهده شده معنادار است و استفاده از مدل رگرسیون بلامانع است. همچنین سطح معنی داری خطای رگرسیون برای ضریب اطمینان ۰/۹۵ کوچکتر از ۰/۰۵ است. بنابراین می توان گفت که فرضیه سوم تأیید می شود و اجرای طرح هادی، میزان ساخت و ساز محیط زیست را پیش بینی می کند. در نهایت ضریب بتا ($Beta=0/572$) نشان می دهد که متغیر اجرای طرح هادی، میزان ساخت و ساز، ۰/۵۷ تغییرات محیط زیست را پیش بینی می کند. بر این اساس فرضیه سوم تحقیق مبنی بر وجود رابطه بین اجرای طرح هادی، میزان ساخت و ساز و محیط زیست با سطح خطایی کمتر از ۰/۰۵ پذیرفته می شود.

جدول ۱۱- نتایج تحلیل رگرسیون تک متغیری اجرای طرح هادی، میزان ساخت و ساز و محیط زیست

P		F	ms		df	ss	مدل	
۰/۰۰۰		۹۶/۴۰	۱۷۲۳۹/۷۰		۱	۱۷۲۳۹/۷۰	رگرسیون	
			۱۷۸/۸۲		۳۰۱	۳۵۴۰۷/۱۷	باقیمانده	
					۳۰۲	۵۲۶۴۶/۸۸	کل	
P	T	ضرایب استاندارد	ضرایب غیر استاندارد		ARS	R2	R	متغیر پیش بین
		BETA	SE	B				
۰/۰۰۰	۸/۲۹	-	۳/۵۶	۲۹/۵۷	-	-	-	constant
۰/۰۰۰	۹/۸۱	۰/۵۷۲	۰/۲۱	۲/۱۴	۰/۳۲۴	۰/۳۲۷	۰/۵۷۲	اجرای طرح هادی، میزان ساخت و ساز

مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲.

نتیجه گیری:

هدف اصلی این تحقیق پی بردن به اثرات کالبدی اجرای طرح های هادی روستایی در شمال استان اردبیل می باشد. یافته های تحقیق نشان می دهد اجرای طرح های هادی روستایی علیرغم کاستی های موجود، اثرات مثبتی در کالبد روستاهای شمال استان اردبیل به وجود آورده است. البته تنوع در این زمینه بسیار و تأثیر آن ها در روستاهای مختلف متفاوت است. اجرای طرح هادی روستایی به لحاظ دفع بهداشتی فاضلاب های خانگی در روستاها، بهبود وضعیت معابر فرعی، هدایت آب های جاری در روستاها و عدم آبرگیری جاده ها، در محدوده مورد مطالعه موفقیت چندانی نداشته است. در مقابل وضعیت معابر اصلی، دسترسی به مراکز خدماتی، دسترسی به خدماتی پس از اجرای طرح، جذب امکانات و خدمات رفاهی و زیربنایی موفقیت قابل قبولی داشته است. بر این اساس با در نظر گرفتن نتایج پژوهش فرضیه اول تحقیق مبنی بر وجود رابطه معنی داری میان اجرای طرح هادی و وضعیت معابر، دسترسی به خدمات با سطح خطایی کمتر از ۰/۰۵ پذیرفته می شود. یافته های این بخش از تحقیق با نتایج رضوانی (۱۳۷۹) رشد شاخص های خدماتی - رفاهی؛ ترکاشوند (۱۳۸۸) معابر جدید الاحداث؛ عنابستانی (۱۳۹۱) بازگشایی معابر و نوسازی معابر؛ ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۳) وضعیت جمع آوری زباله از معابر، ساماندهی معابر اصلی، بهبود وضعیت خدمات روستایی؛ عظیمی و همکاران (۱۳۹۱) ارتقا خدمات عمومی همسویی دارد.

با توجه به اینکه بین اجرای طرح هادی و کاهش مشکلات روستائیان رابطه معناداری وجود دارد، ساکنان روستا معتقدند اجرای طرح هادی باعث کاهش مشکلات روستا ها شده است. عدم آگاهی و شناخت مردم از طرح هادی و اهداف آن دلیل اصلی مشارکت اندک مردم در اجرای طرح بیان شده است. ساکنان روستاها ادامه اجرای طرح هادی را با شیوه فعلی مطلوب نمی دانند و خواستار بازنگری در نحوه اجرای آن می باشند. بر این اساس فرضیه دوم تحقیق مبنی بر وجود رابطه معنی داری میان اجرای طرح هادی و کاهش مشکلات روستائیان با سطح خطایی کمتر از ۰/۰۵ پذیرفته می شود. یافته های این بخش از تحقیق با نتایج آسایش (۱۳۸۶) عدم دخالت مردم؛ رضوانی (۱۳۸۰) عدم مشارکت، غلامرضایی (۱۳۸۲) عدم توجه به خواسته ها و نیازهای مردم- بدون مشارکت فعال؛ اصغری (۱۳۸۶) شناخت و آگاهی روستائیان از طرح هادی روستایی و میزان مشارکت؛ عنابستانی (۱۳۸۸) امید به زندگی در روستاها؛ عظیمی و همکاران (۱۳۹۱) افزایش امیدواری و علاقه مندی

روستائیان به ادامه زندگی در روستاها و کاهش تدریجی مهاجرت‌های روستا به شهر؛ لانگ (۲۰۱۲) تقلید از طرح‌های شهری و از بین رفتن بافت سنتی روستاها، سنتی بودن کشاورزی و شکاف درآمدی بین مناطق روستایی و شهری و پراکندگی مناطق روستایی و موقعیت جغرافیایی؛ سفیرد (۲۰۱۱) پایین بودن سطح آگاهی و شناخت روستائیان در خصوص طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی همسویی دارد.

طرح‌های هادی روستایی عمدتاً جنبه‌های کالبدی روستاها را مورد مطالعه قرار می‌دهند و بخش عمده قابل اجرا یا اجرا شده طرح هادی روستاهای کشور نیز جنبه کالبدی دارند. گرچه در سایر نیازهای روستاها نیز برنامه‌هایی تعیین می‌شود ولی کمتر اجرا می‌شوند. اجرای طرح هادی روستایی که نظارت دقیق در تهیه و اجرای آن می‌تواند باعث کاهش بسیاری از مشکلات از جهت خدمات رسانی به روستاها شود در طرح‌ها، مکانیابی محل دفن با توجه به جهت وزش باد و دوری از روستا صورت گرفته است. در برخی موارد، دهیاری‌ها اقدام به جانمایی مکان بهینه دفن زباله و همچنین، نصب سطل زباله در سطح روستا کرده‌اند. نصب سطل زباله در سطح روستا، تهیه خودروی مکانیزه جهت جمع‌آوری زباله و همچنین، جلب مشارکت مالی مردم، از اقدامات مثبت دهیاری روستاها در جمع‌آوری، دفع و دفن زباله بوده است. اقدام دهیاری‌ها ابتدا، منجر به جلوگیری از دور ریختن پسماندها و زباله‌های خانگی در حاشیه معابر شده و در نهایت، امکان دفن زباله و پسماندهای خانگی در خارج از روستاها را فراهم آورده است، در نتیجه هر چه محیط مناسب باشد موجب افزایش ساخت و ساز در روستاها می‌شود. بر این اساس فرضیه سوم تحقیق مبنی بر وجود رابطه معنی‌داری بین اجرای طرح هادی، میزان ساخت و ساز و محیط زیست با سطح خطایی کمتر از ۰/۰۵ پذیرفته می‌شود. یافته‌های این بخش از تحقیق با نتایج ترکاشوند (۱۳۸۸) نوسازی مسکن - حذف تدریجی توانمندی‌های بومی - گسستگی در بافت و سیمای روستاها و وابستگی، توسعه نامتقارن روستاها؛ غلامرضایی (۱۳۸۲) توجه بیشتر به ابعاد کالبدی؛ ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۳) وضعیت هدایت آبهای سطحی، وضعیت جمع‌آوری زباله، میزان ضابطه مندی ساخت و ساز مسکن، توسعه فضای سبز روستا، وضعیت دفع فاضلاب خانگی و وضعیت کیفیت معابر فرعی همسویی دارند.

منابع و مآخذ:

۱. ابراهیمی، سید محمد (۱۳۸۴): پژوهشی در جغرافیای مغان، انتشارات نیک آموز، اردبیل.
۲. ابراهیمی، محمد صادق و همکاران (۱۳۹۳): «بررسی وضعیت خدمات زیربنایی و روبنایی طرح هادی روستایی»، مجله چشم انداز جغرافیایی در مطالعات انسانی، شماره ۲۶، رشت، صص ۱۱۹-۱۰۵.
۳. آسایش، حسین (۱۳۸۶): برنامه ریزی روستایی ایران، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ هفتم، تهران.
۴. آمار، تیمور (۱۳۸۲): ضرورت تحول در کارکرد اقتصادی نواحی روستایی، رساله دکتری جغرافیای روستایی، دانشگاه تهران.
۵. اصغری، شهریار (۱۳۸۶): ارزیابی تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی و نقش آن در توسعه روستایی با تأکید بر جنبه‌های کاربردی مطالعه موردی شهرستان پارس آباد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت.
۶. دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران (۱۳۸۳): مقررات شهرسازی و معماری و طرح‌های توسعه و عمران مصوب شورای عالی شهرسازی و معماری ایران (از تاریخ تأسیس تا پایان شهریور ۸۳)، نشر تهرانی، تهران.
۷. رضوانی، محمدرضا (۱۳۷۹ ب): «برنامه ریزی توسعه و عمران روستای در ایران از فکر تا عمل؛ ارزشیابی اساسی درباره محتوای و عملکرد برنامه‌های توسعه در چند دهه اخیر»، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۹، تهران.
۸. رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۰): نگرشی بر نظام برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۱، صص ۳۸-۲۵.
۹. رستمی، شاه‌بختی و محمد میرزا علی (۱۳۹۲): «واکاوی مکان‌یابی کاربری‌ها در طرح‌های هادی روستایی شهرستان گنبد کاووس»، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوم شماره ۲، تهران، صص ۱۱۸-۹۳.

۱۰. زارعی، یاسر (۱۳۸۸): «نقدی بر فرآیند تهیه طرح هادی روستایی»، فصلنامه مسکن و انقلاب، شماره ۱۲۶.
۱۱. زرافشانی، کیومرث و همکاران (۱۳۸۹): «ارزشیابی کیفی اجرای طرح هادی در روستای کرناچی شهرستان کرمانشاه کاربرد نظریه بنیانی»، فصلنامه پژوهشهای روستایی، دوره ۱، شماره ۳، تهران.
۱۲. شیعه، اسماعیل (۱۳۷۸): با شهر و منطقه در ایران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.
۱۳. عزیزی، محمد مهدی و احمد خلیلی (۱۳۸۸): «ارزیابی الگوپذیری استخوان بندی بافت های روستایی ایران در طرح هادی، بر اساس مدل فرآیند تحلیل سلسله مراتب *AHP*»، مجله پژوهشهای جغرافیای انسانی، شماره ۶۷، تهران.
۱۴. عزیزی دمیرچلو، عبدالله (۱۳۸۸): بررسی اثرات اجتماعی، اقتصادی و کالبدی اجرای طرحهای هادی روستایی مطالعه موردی شمال استان اردبیل، پایان نامه کارشناسی ارشد گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت.
۱۵. عزیزی دمیرچلو، عبدالله؛ اصغر صفرنژاد، دلاور معصومی، و مریم ابراری (۱۳۹۱): «ارزشیابی اثرات اقتصادی اجرای طرحهای هادی روستایی مطالعه موردی روستاهای شهرستان اردبیل»، اولین همایش ملی جغرافیا، مخاطرات محیطی و توسعه پایدار، اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز.
۱۶. عنابستانی، علی اکبر (۱۳۸۸): ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح های هادی روستایی مطالعه موردی: روستاهای غرب خراسان رضوی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
۱۷. عنابستانی، علی اکبر و محمد حسن اکبری (۱۳۹۱): «ارزیابی طرح های هادی و نقش آن در توسعه ی کالبدی روستا از دیدگاه روستاییان (مطالعه ی موردی: شهرستان جهرم)»، مجله پژوهش های جغرافیای انسانی، دوره ۴۴، شماره ۴، تهران، صص ۹۳-۱۱۰.
۱۸. عنابستانی، علی اکبر و یزدان حاجی پور (۱۳۹۲): «آثار اجتماعی، فرهنگی اجرای طرحهای هادی در سکونتگاههای روستایی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان دنا)»، فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، سال سوم، شماره ۹، مردودشت، صص ۲۶-۱۳.
۱۹. عظیمی، نورالدین؛ مولائی هاشجین، نصراله و اردشیر عاشقی (۱۳۹۱): «بررسی اثرات کالبدی اجرای طرحهای هادی روستایی مطالعه موردی شهرستان میاندوآب»، مجله چشم انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی)، سال هفتم، شماره ۱۹، رشت، صص ۳۷-۲۵.
۲۰. غلامرضایی، محمدعلی (۱۳۸۲): ارزشیابی عملکرد طرح هادی در روستاهای استان لرستان، پایان نامه کارشناسی ارشد توسعه روستایی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه.
۲۱. قهاری، حسین (۱۳۸۶): «طرح هادی روستا و دشواری های مداخله برای توسعه»، نشریه دهیاربها، سال ۵، شماره ۲۲، تهران.
۲۲. قدیری معصوم، مجتبی و علی اکبر نجفی کانی (۱۳۸۲): «برنامه های توسعه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و تأثیر آنها بر نواحی روستایی»، مجله پژوهشهای جغرافیایی، سال ۳۵، شماره ۴۴، تهران، صص ۱۱۱-۱۲۱.
۲۳. مظفر، فرهنگ؛ حسینی، سیدباقر؛ سلیمانی، محمد؛ ترکاشوند، عباس و علی اکبر سرمدی (۱۳۸۷): «ارزیابی اثرات اجرای طرح های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران»، نشریه علوم محیطی، سال پنجم، شماره ۳، تهران، صص ۲۴.
۲۴. مطیعی لنگرودی، سیدحسن (۱۳۸۲): برنامه ریزی روستایی با تأکید بر ایران، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.
۲۵. مطیعی لنگرودی، سیدحسن و ارسطو یاری (۱۳۸۹): «حفاظت محیط زیست و برنامه ریزی توسعه فیزیکی روستا با تأکید بر ارزیابی طرحهای هادی روستایی»، مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، سال ۲۱، شماره پیاپی ۳۹، شماره ۳، اصفهان، صص ۲۶.
۲۶. مولایی هاشجین، نصرالله (۱۳۷۷): برنامه ریزی توسعه خدمات زیربنایی و روبنایی در نواحی روستایی از دیدگاه جغرافیا، مطالعه موردی: شهرستان خلخال، رساله دکتری جغرافیای انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.

۲۷. مولایی هاشجین، نصراله (۱۳۸۶): «تحلیلی پیرامون اهداف، ضرورت‌ها و فرآیند تهیه، تصویب و اجرای طرح‌های هادی روستایی با تأکید بر گیلان، فصل‌نامه چشم‌انداز جغرافیایی، شماره چهارم، رشت، صص ۱۰۵-۱۲۶.
۲۸. ناطق پور محمدجواد و دیگران (۱۳۸۳): آشنایی با طرح‌های توسعه کالبدی، وزارت کشور، دفتر برنامه‌ریزی و آموزش شوراها، تهران.
۲۹. کیوانلو، علی اکبر (۱۳۷۶): توسعه منطقه‌ای و ضرورت اجرای طرح‌های هادی روستایی، فصلنامه تخصصی بنیاد مسکن و انقلاب، تهران.

30. *European Commission, (2001): A Framework for Indicators for the Economic and Social Dimensions of Sustainable Agriculture and Rural Development, London.*
31. *Gagadeshr, b. (2006): Environmental Exodus an Emergent crisis in the Global Arena.*
32. *Gibson, K., Cahill, A. and McKay. D. (2010): rethinking the dynamics of rural transformation: performing different development pathways in a Philippine municipality. Journal of Transactions of the Institute of British Geographers, No. 35, Vol. 11, pp. 237- 255.*
33. *Long, H., Zou, J., Pykett, J. and Li, Y. (2012): Analysis of rural transformation development in China since the turn of the new millennium. Journal of Applied Geography, No. 31, Vol. 9, pp. 1094- 1105.*
34. *Liu, Y. S. (2007): Rural transformation development and new countryside construction in eastern coastal area of China. Act a Geographical Since, No. 62, pp. 563- 570.*
35. *Irina Ramnniceanu Robert Ackrill (2007): EU Rural development policy in the new member states: promoting multifunctionality? p.417.*
36. *Raheb, G., (2008): Conceptual framework for suggestion of criterions of selection of proper technology of rural housing, Phd thesis.*
37. *Siegfried, B. and Budjurova, E. (2011): Issues and challenges in rural development: compendium of approache for socio-economic and ecological development in developing countries, Margraf Publishers GmbH.*